

הרב גבריאל סרף

ללמוד על מנת ללמד – בהלכה ובאגדה

א. מחלוקת רב אחא ורב נחמן

איתא בספרי (דברים פרשת ואתחנן פסקא לד):

'ושוננתם לבניך' (דברים ו, ז) – אלו תלמידיך. וכן אתה מוצא בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים.

וכן כתב הרמב"ם בתחילת הלכות תלמוד תורה (א, ב):

כשם שחייב אדם ללמד את בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו, שנאמר "והודעתם לבניך ולבני בניך". ולא בנו ובן בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים אף על פי שאינן בניו, שנאמר "ושוננתם לבניך" – מפי השמועה למדו: בניך אלו תלמידיך, שהתלמידים קרויין בנים, שנאמר "ויצאו בני הנביאים". אם כן למה נצטוה על בנו ועל בן בנו? להקדים בנו לבן בנו ובן בנו לבן חברו.

ובמדרש רבה פרשת ואתחנן (ב, כו), על הפסוק "אהב כסף לא ישבע כסף ומי אהב בהמון לא תבואה גם זה הבל" (קהלת ה, ט), נאמר:

אין אנו יודעים שאין אדם ממלא את נפשו? מהו בכסף, רבנן אמרי אלו תלמידי חכמים שאוהבים דברי תורה שנמשלו בכסף, שנאמר "וקנות בינה נבחר מפסף" (משלי טז, טז). **אמר רב נחמן:** מי שאוהב תורה אינו שבע תורה. ומהו "מי אהב בהמון לא תבואה גם זה הבל" (קהלת שם)? מי שהומה ומהמה אחר תורה ולא תבואה, ואינו מעמיד תלמידים, גם זה הבל. **אמר רב אחא:** מי שהוא לומד תורה ואין מלמד – אין לך הבל גדול מזה.

וצריך להבין, שלכאורה דברי האמוראים זהים, וא"כ מה הוסיף רב אחא על דברי רב נחמן.

ובפירוש 'עץ יוסף' כתב לחלק בין ללמד תורה גרידא ובין להעמיד תלמידים, שכן העמדת תלמידים פירושה שיקבלו מתורת רבם, כמו יהושע שהיה **תלמיד קבוע**, ומשה מסר לו את תורתו כמערה מכלי אל כלי. ור' אחא הוסיף שדי בכך שמלמד

* ראש ישיבת כרם ביבנה.

התורה לאחרים אע"פ שאינם תלמידים קבועים, ורק אם אינו מלמד כלל אז הוא הבל, ובזה מחלוקתם של רב נחמן ורב אחא.

ב. שני עניינים בדין תלמוד תורה

אכן נראה להסביר, שאין הכרח לומר שהאמוראים חלוקים כלל וכלל, שכן יש לדקדק בלשונם, שרב נחמן הרי פירש את הפסוק "גם זה הבל" שמדבר על מי שאינו מעמיד תלמידים. ואילו רב אחא שהוסיף שמי שאינו מלמד לאחרים "אין לך הבל גדול מזה" – יש לומר שאינו בא לפרש את הפסוק "גם זה הבל".

ולפי האמור נראה לבאר, שבדין תלמוד תורה נאמרו שני עניינים:

א. מדיני **קבלת התורה**, שתהיה מסורה מדור לדור ומרב לתלמיד, וכפי שנאמר בריש מסכת אבות "משה קיבל תורה מסיני" וכו'. ועל זה כתב הרמב"ם בהלכות ת"ת (א, ט) על "גדולי חכמי ישראל", שהם "מכלל מעתיקי השמועה איש מפי איש מפי משה רבינו". וזהו יסוד גדול של המשכיות מסירת התורה לדורות הבאים, והאופן לקיומו הוא בהעמדת תלמידים קבועים המקבלים תורת רבותיהם. ועל זה אמר רב נחמן שמי שלמד ולא העמיד תלמידים, הרי זה בכלל "גם זה הבל" – שלא נהג ע"פ מסורת קבלת התורה ומסירתה מדור לדור.

ב. בנוסף לכך, בעיקר דין ת"ת יש ענין אחר, שהוא "ללמוד על מנת ללמד". דין זה אינו רק מחמת ענין מסירת התורה מדור לדור, אלא הוא **מעצם מצוות תלמוד תורה**, שעיקר המצווה לא רק ללמוד בעצמו, אלא ללמוד על מנת ללמד ולהרביץ תורה בישראל, כדי שתהיה התורה נחלתם של כל עם ישראל, שכן ניתנה התורה לכלל ישראל. וכל מי שלומד תורה מחויב ללמדה לאחרים ולהנחילה לכלל ישראל, שזהו עיקר תכלית התורה, שתהא נחלת כל ישראל.

ונראה, שהנפקא מינה בין שני גדרים אלו תהיה באופן שיש לו תלמיד אחד קבוע ומובהק: מצד ענין מסירת התורה מדור לדור – די בכך שיהיה לו תלמיד אחד קבוע ומוסר לו את תורתו, ויוצא בזה ידי חובת העמדת תלמידים ומסירת התורה לדורות הבאים. אולם מצד עיקר מצוות ת"ת, בזה מחויב להרבות ככל האפשר ללמד תורה לאחרים, שזהו עיקר תכלית לימוד התורה, להרביץ תורה בישראל ושתהיה התורה מתפשטת לכל בית בישראל ותרבה הדעת.

ומעתה יש לומר, שזהו מה שהוסיף רב אחא שמי שלמד ולא לימד "אין לך הבל גדול מזה" – משום שאין בצורת לימודו קיום מצוות תלמוד תורה כלל, ועניין זה אינו שייך לעניין העמדת תלמידים קבועים, אלא ללמוד על מנת ללמד ולהפיץ התורה בישראל.

ג. התורה קנין לכל ישראל

והנה, במסכת סנהדרין (צא, ב) איתא:

אמר רב יהודה אמר רב, כל המונע הלכה מפי תלמיד, כאילו גזלו מנחלת אבותיו, שנאמר "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב" (דברים לג, ד), מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית.

ומבואר שהתורה הינה קנין של כל ישראל.

ומשום כך, כל המחדש דבר בדברי תורה - הרי שחידוש תורה זה שייך הוא לכל ישראל, והרי זה בבחינת ממון הציבור בידו. ומעתה אם נמנע הוא מללמדו לאחרים, הרי זה בבחינת גזל, וכאילו גזלו מנחלת אבותיו. ובביאור הגר"א (יו"ד רמה סק"ה) הביא את דברי הגמ' הנ"ל לעניין מה שכתב השו"ע שם (ס"ג) בעיקר החיוב ללמד תורה לאחרים.

ובמסכת כתובות (נ, א), על הפסוק "הון ועשר בביתו וצדקתו עמדת לעד" (תהלים קיב, ג), נאמר:

רב הונא ורב חסדא: חד אמר זה הלומד תורה ומלמדה, וחד אמר זה הכותב תורה נביאים וכתובים ומשאילן לאחרים.

ומבואר בגמרא, שעניין זה שיש ללמד תורה לאחרים הוא בכלל **צדקה וגמ"ח**, ויש בצדקה זו מעלה מיוחדת, שהיא אינה כלה ממנו. ומהרש"א שם כתב וז"ל: "גם הלימוד לאחרים יהיה כצדקה שנותנה בחינם" וכו'.

וצריך ביאור, אימתי נאמר שיש חיוב מעצם דין תלמוד תורה ללמד אחרים ובמניעת לימוד תורה לאחרים יש משום גזל, ומתי נאמר שיש בזה רק ענין של צדקה וגמילות חסדים?

ד. 'מונע הלכה' לעומת 'מלמדה לאחרים'

ויתכן לכאורה לבאר, שמה שנאמר בסנהדרין שהוא בבחינת "גזל", אין זה אלא במונע הלכה מפי תלמיד - דהיינו כאשר בא לשאול ממנו דבר ומונע ממנו ההלכה, שכן באופן זה חייב הוא לומר לו, מפני שהתורה היא קנין חברו גם כן, והמונע ממנו כאילו גוזלו. ברם מחמת גדר זה איננו מחויב להשתדל מצד עצמו ומיזמתו ללמדה לאחרים כל זמן שלא מבקשים תורה מפיהו, ואותה השתדלות היא כבר בגדר צדקה וגמילות חסדים.

ולכאורה נראה לומר עוד נפקא מינה בזה, שגדר גזל אינו אלא כאשר חברו גמיר וסביר, ורק חסרה לו ידיעת הלכה זו גרידא, ובזה נאמר שאסור למונע ממנו ובבחינת גזל הוא. אבל מחמת זה אינו מתחייב לחדד מוחו ולהעלותו במעלות

התורה והחכמה.¹ אכן בזה הוא שנאמר שהלומד תורה ומלמדה הרי זה בכלל צדקה וגמ"ח, וצריך הוא להשתדל ללמד תורה לאחרים, שהרי כל מה שחסר לחברו מחויב הוא למלא ככל אשר בידו, ועל זה נאמר "וצדקתו עומדת לעד".

ה. שני עניינים בדין 'ללמד תורה לאחרים'

והנה בעיקר דין זה של ללמד תורה לאחרים הנלמד במדרש ספרי הנ"ל מהפסוק "ושונתם לבניך" וגו' - "אלו התלמידים", מצאנו מחלוקת בראשונים האם יש למנות דין זה כחלק ממצות תלמוד תורה הכללית או כמצווה בפני עצמה: בה"ג במניין המצוות מנה שתי מצוות: א. ללמוד תורה. ב. ללמדה. וכך הוא בספר המצוות לרס"ג (עשה י, טו) וכן מנאן הסמ"ק בשני עשין (סי' קה קו).

אולם הרמב"ם (סהמ"צ עשין יא) והחינוך (סי' תי) מנו בזה רק מצוות עשה אחת, וכ"כ בספר זוהר הרקיע להרשב"ץ (עשין סי' יז), ולדבריהם הרי הכל בכלל מצוות תלמוד תורה - "ללמוד וללמד".

אכן לפי המבואר בגמ' כתובות הנ"ל ובדברי מהרש"א שם, יש מקום לומר שבדין "ללמד אחרים" נכלל ענין נוסף ממצוות שבין אדם לחברו - והיינו מצוות צדקה ממש. וכך הדעת נותנת, שכן אם נתינת פרוטה לעני נחשבת כצדקה עבורו, על אף היותה מתנה גשמית שמתכלה, כל שכן שאם מלמדו תורה שהיא מתנה נצחית, תיחשב לו לצדקה.

ובתנא דבי אליהו (פרק כז) נאמר על הפסוק "הלוא פרס לרעב לחמך" (ישעיה נח, ז):

אין רעב אלא הרעב מן דברי תורה, שנאמר "הנה ימים באים נאם א־דני ה' והשלחתי רעב בארץ" וכו' (עמוס ח, יא). מכאן אמרו, אם יש אדם שהוא מבין בד"ת, יפרנס מתורתו ג"כ לאחרים, כדי שתרבה חכמתו לו ומוסיפין לו עליה.

וכן להלן שם נאמר על הפסוק "כי תראה ערם וכסיתו" (ישעיה שם): "כיצד? אלא, אם ראית אדם שאין בו דברי תורה, הכניסהו לביתך ולמדהו" וכו'. והובא בביאור הגר"א (י"ד שם). הרי שבכלל מצוות צדקה היא. ויעויין גם ברמב"ם (מתנות עניים י,

1. יעויין בגמרא נדרים (לח ע"א): "אמר רבי יוסי בר' חנינא: לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו, שנאמר: 'כתב לך... פסל לך', מה פסולתן שלך אף כתבן שלך, משה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל, ועליו הכתוב אומר: 'טוב עין הוא יבורך' וגו'. מתיב רב חסדא: 'ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם!' ואותי צוה, ואני לכם. 'ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי! אותי צוה, ואני לכם. 'ועתה כתבו לכם את השירה הזאת! השירה לחודה. 'למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל! אלא פילפולא בעלמא".

זט) שכתב: "הנותן מזונות לבניו ולבנותיו הגדולים וכו' כדי ללמד הזכרים תורה וכו', הרי זה בכלל הצדקה".
 אם כן מבואר, ששני עניינים הם בדין 'ללמד תורה לאחרים':
 א. עיקר מצוות תלמוד תורה - שכוללת שני חיובים: ללמוד וללמד, וזו מצווה שבין אדם למקום.
 ב. מצוות צדקה וגמ"ח, וזו מצוה שבין אדם לחברו שחייב הוא ללמדו בכדי למלא כל מחסורו.

ו. נפקא מינה לדין 'עוסק במצוה'

ויתכן שתהיה נפקא מינה לדינא בזה, שהנה בגמ' (מו"ק ט, ב) למדו מהפסוק "יקרה היא מפנינים וכל חפצין לא ישוו בה" (משלי ג, טו) - הא חפצי שמים ישוו בה, שאם היו לפניו תלמוד תורה ומצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים, הרי שעשיית המצווה עדיפה. וכך פסק הרמב"ם (ת"ת ג, ד) ובשו"ע (יו"ד רמ, יב).
 וכמו כן, למדנו שאף בשעה שעוסק בתורה מפסיק לשאר מצוות, ולא נאמר במצות ת"ת דין 'עוסק במצוה פטור מן המצוה'. וכן משמע בגמ' (שבת יא, א) שאף חברים העוסקים בתורה כגון רשב"י וחבריו מבטלין לקריאת שמע, ואילו העוסקים במצוה אחרת אין מבטלין לקריאת שמע. וכן איתא בירושלמי שבת (א, ב): "רב חנניא בן עקיבא אומר, כשם שמפסיקין לק"ש כך מפסיקין לתפילה ולתפילין ולשאר כל מצוותיה של תורה". ולמדו זאת מהפסוק "אשר תלמדם ועשו" (דברים ה, כח) - שעיקר תלמוד תורה הוא על מנת לעשות.
 ולכאורה ניתן לומר שכל זה הוא רק לענין תלמוד תורה לעצמו, אבל כשמלמד תורה לאחרים, הרי שמלבד דין ת"ת יש בזה ג"כ קיום מצות צדקה וגמ"ח. וא"כ הדר דינא דהוי כמו שאר מצוות ונאמר בזה דין "עוסק במצוה פטור מן המצוה", וצ"ע.²

2. עיין בדברי הרמ"א (או"ח קו, ג) שהמלמד תורה לאחרים אינו פוסק לקריאת שמע: "אם לומד לאחרים, אינו פוסק, כמו שנתבאר לעיל סי' פ"ט; ומ"מ פוסק וקורא פסוק ראשון של ק"ש; ואם אין השעה עוברת, ויש לו שהות עדיין להתפלל ולקרוא ק"ש, אינו פוסק כלל".